

Тетяна ЗЕНЧЕНКО,
аспірантка Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка

*Компетентнісні орієнтири щодо вивчення теми "Прикметник" у 2 класі**

Вправи на закріплення.

Вправа 1. Гра "Сигнальники". Учитель читає вірші. Діти сигналізують картками, почувши прикметник. Запишіть словосполучення з прикметником "маміні".

1. Мамині руки – щедрі, робочі – втоми не знають з ранку до ночі. Вранці, коли ще усі спочивають, сонце, напевно, вони піднімають. Мамині руки – ніжні і милі – воду ранкову з криниці носили. Діти плескались, діти вмивались, сонцю і матері щиро всіміхались.

Василь Грінчак

* Закінчення. Початок див.: Початкова школа, № 2 за 2014 р.

2. Чому це надворі блищать, мов перлини,
і чисті, й прозорі грайливі краплини?
Тому, що весела, ясна, чарівна
на мамине свято приходить весна!

Інна Кульська

Вправа 2. Прочитайте вірші, знайдіть прикметники та іменники, з якими вони пов'язані, поставте питання.

Рано-вранці, на світанку, вишиваю вишиванку. У (я к о м у?) зеленім житі буду ворожити. Попрошу у неба (я к и й?) солов'їний щебет. Попрошу у квітки (я к о і?) чарівної нитки. (я к о і?) Тоненької, шовкової, нитки кольорової (я к о і?).	Полотном (я к и м?) біленьким вишию рівненько (я к у?) голосну сопілочку і (я к у?) вишневу гілочку, пташечку, калину, маму і дитину. Вийся-вийся, голочко, вишиваю долечку. Візерунок рясно – буде доля (я к а?) красна.
---	--

Яків Яковенко

– Які ознаки предметів характеризують прикметники? (Ознаки за кольором, розміром, приналежністю).

Вправа 3. Цікава етимологія.

Вишиванка – теперішня назва традиційної української вишитої чоловічої та жіночої сорочки. Українська вишивка – це "молитва без слів", а сама вишиванка – є оберегом для людини.

У народі існує повір'я: якщо сорочка зроблена і вишита на добре життя, то вона надійно оберігатиме людину. Національне вбрання, національний костюм – це щось більше, ніж одяг.

– Що означає "вишиванка" (сучасна назва української вишиваної сорочки)?

– Доберіть до слова *вишиванка* кілька прикметників, складіть з отриманими словосполученнями речення.

Найуживанішими в мовленні молодших школярів є якісні прикметники на позначення всіх тих властивостей предмета або особи, які сприймаються різними аналізаторами (розмір, форма, вага, колір, смак тощо). Значно меншою є кількість відносних прикметників. Як правило, словосполучення на зразок *вишневий сік, шкіряний м'яч* учні замінюють на словосполучення *сік із вишень, м'яч зі шкіри*.

Для вирішення цієї проблеми вчитель використовує "дзеркальні" завдання: замінювати такі словосполучення навпаки, використовувати замість іменника прикметники (вправа 325).

Точність опису предмета чи не найефективніше передано в загадках, оскільки в невеличкому віршику дається стислий опис предмета або явища так, щоб відобразити найголовніші, найсуттєвіші ознаки. Робота над загадками корисна не лише для розвитку мислення, формування естетичних смаків та мо-

рального виховання дітей, а й для засвоєння ними слів-назв ознак та вироблення вмінь використовувати їх у мовленні. Тож, на нашу думку, необхідно добирати загадки, у яких чітко виражено істотні зовнішні та деякі внутрішні ознаки предметів або явищ, знайомих і зрозумілих другокласникам (або дібрати загадки про вивчені ними предмети (явища) на уроках природознавства).

Вправа підручника № 329 містить одну й ту саму загадку у двох варіантах – з пропущеними прикметниками і поширеному. Учням пропонується відгадати скорочений варіант загадки, після з'ясування неможливості виконати завдання пропонується загадка з прикметниками. Учні аналізують обидва подані варіанти, визначають роль слів – назв ознак у мовленні, зокрема в загадках.

Додаткові вправи на закріплення.

– Відгадайте загадки, знайдіть слова – ознаки предметів, поставте до них питання. Утворіть з будь-якою відгадкою речення.

Довгі (я к і?) вуха, куций (я к и й?) хвіст, невеликий сам на зріст. На городі побував, нам капусту попував. Довгі (я к і?) ноги – скік та скік...	Він із казки, він із пісні, в нього зуби, як (я к і?) залізни. Зветься звір на букву "зе". капустину він гризе. (З а й ч и к)
--	--

Ми погнались, він утік...

(З а й ч и к)

Купили (я к е?) кругленьке, думали – (я к е?) новеньке, а воно усе в дірках, дуже труситься в руках. (С и т о д л я б о р о ш н а)	Він (я к и й?) високий і (я к и й?) стрункий. (Я к у?) Довгу шию має. І (я к и й?) плямистий весь (я к и й?) такий, їсти листя полюбає. (Ж и р а ф)
--	---

Складемо разом загадки за допомогою прикметників.

Увесь ... (колючий), такий злючий, ледве злякається – у клу- бок згортається. (І ж а к)	... (Колючий) клубочок прибіг у садочок. (І ж а к)
--	---

Звірок... (маленький), узимку ... (біленький), влітку ... (сіренький). По полю стриб-стриб, по сніжку диб-диб. (З а є ц ь)	Маленький, ... (сіренький) на соняшник сів, надздобався добре й далі полетів. (Г о р о б е ц ь)
--	--

Вправа 4. "Хвилинка творчості". Учитель пропонує дітям якомога точніше, емоційніше, яскравіше описати предмет (або явище).

Я падаю на ваші хати, я білий-білий і пухнастий,
я прилипаю вам до ніг і називаюсь просто...

(С н і г)

– Якими словами описано сніг? (*Білий, пухнастий*). Як іще його можна описати? (*Пухкий, м'який, блискучий, іскристий, холодний*).

– У яку пору року найчастіше буває сніг? (*Узимку*). А яка ж може бути зима, опишіть (*сніжна, біла, холодна, чарівна, морозна, крижана*).

– Погляньте на фото (бажано використати фото зимового пейзажу міста тільки у білих тонах). Одночасно вчитель пропонує прослухати вірш.

Білий світ	білі діти – білі всі.
біле місто, білі сквери	Це ж зима, холодна й біла,
і трамваї, і таксі,	білим снігом землю вкрила!
білі міліціонери,	<i>В. Бондаренко</i>

– За допомогою якого слова – назви ознаки автор передав зимову картину? З чим найчастіше пов'язаний білий колір? (Зі снігом, із зимою).

Вправа на закріплення: учитель пропонує виписати із запропонованого віршика сполучення прикметників з іменниками, поставити питання.

Стрибнув котик за ворота,
а на вулиці – зима!
(Я к и й?) Білий сніг і (я к и й?) білий котик –
і немов кота нема!
Лиш на кінчику хвоста
видно пляму у kota.

В. Бондаренко

У наступній вправі, яка допоможе дітям зрозуміти залежність прикметника від іменника, учитель пропонує виписати їх сполучення, поставивши питання.

Зимове (я к е?) слово – сніг,	І лижі, й ковзани,
зимове (я к е?) слово – білий	і теплі (я к і?) рукавички.
з'єднались, і навкруг	Зимові (я к і?) є пташки –
сніжинки полетіли.	це снігурі й синички.
Зимове (я к е?) слово – лід,	А ще зимові (я к і?) є
і ковзанка, і шуба.	дві дівчинки Оксани,
Зимове (я к е?) слово – піч,	бо в їхніх іменах
пальто, мороз і груба.	від нас сховались ... сани.

Надія Кир'ян

– Про яку пору року йдеться у вірші? Які прикметники допомагають це зрозуміти?

– Порівняйте прикметники, які є основною характеристикою зими в попередніх віршах: *зимовий* і *білий*. Слово *зимовий* характеризує час, а прикметник *білий* є ознакою кольоровою, характеристикою "портрета" зими.

Учитель допомагає дітям дійти висновку, що білий колір – прикмета зими, ознака зими, це, так би мовити, "зимовий" прикметник.

Тему зими доречно продовжити у руханці, виконання якої супроводжувати загальним промовлянням віршика, учителям слід звернути увагу дітей на інтонацію: спочатку голос має бути тихий, ніжний, і поступово зміцнюватися й кріпнути, переходити на загрозливий, суворий. Закінчуємо руханку "теплим" голосом та усмішками.

– *Повіяв зимовий вітерець.* (Ледь чутливе поглажування плечей сусіда).

– *Пухкими сніжинками падає лапаний сніг.* (Нижній дотик кінчиками пальців рук спини сусіда).

– *Насунула сіра хмара, захурделило, повіяло пронизливим холодом і раптом...* (Поплескування долоньками спини).

– *Із-за хмари визирнуло ласкаве сонечко, потеплішало.* (Приємний масаж спини сусіда).

У 2 класі відбувається ознайомлення з багатозначними словами та переносним значенням слів на основі спостереження за відповідними словами в реченнях. З часом лексико-стилістичні завдання ускладнюються (спостереження за зв'язними текстами). Наприклад, спостерігаючи за функціональною роллю прикметників у текстах, учні мають усвідомити, що в художніх текстах саме слова – ознаки предметів допомагають емоційно, образно описати картини природи або ж охарактеризувати властивості певного предмета.

Для візуалізації образного мислення, яке у другокласників знаходиться на етапі формування, доречно буде використати кілька зображень зимового пейзажу, на яких сніг набуває різноманітних кольорових відтінків: золотого відблиску вранці, блакитного – у сонячний день, синього або темно-фіолетового – у похмурий, пурпурного або червоного – під час заходу сонця.

– Як ми можемо описати сніг на цих пейзажах? Які слова-ознаки ми для цього використали? Виявляється, сніг може бути зовсім різних кольорів? Яким же насправді може бути сніг?

Завдання для самостійної роботи.

1. Скласти невеличке оповідання за опорними словами.

Білокрила зима, снігова ковдра, зачаровані дерева, крижаний світ...

2. Допоможи скласти вірш (доповни словами з довідки).

Прийшла зима (я к а?) біловолоса...
Неначе (я к и м?) білим полотном,
(яким?) блискучим снігом одяглось село і поле за селом.
Над полем (я к о ю?) синьою дугою
(я к е?) широке небо простяглось...
І, мов сльозою (я к о ю?) золотою,
(я к е?) блискуче сонце налилось.
Не так і дивиться, як літом,
не так і високо стоїть,
і не таким (я к и м?) блискучим світом
його вінок (я к и й?) ясний горить.
Замовкла річка під горою:
на зиму стала одпочить,
укрилась ковдрою (я к о ю?) скляною.
І верболіз не шелестить...

А. Бабенко

Д о в і д к а: *біловолоса, білим, блискучим, синьою, широке, золотою, блискуче, блискучим, ясний, скляною.*

– Чому саме ці слова-ознаки ви дібрали? Поясніть свій вибір. У якому значенні вжиті слова *біловолоса, золотою, скляною*.

Подальша робота над застосуванням загального значення прикметника здійснюється шляхом збагачення словника учнів якісними, відносними і присвійними прикметниками (без уживання термінів), спостереження за прямим і переносним значенням прикметників, добору потрібних прикметників і вибору з-поміж поданих найточнішого слова.

Вивчення теми "**Прикметники, близькі і протилежні за значенням**" продовжує роботу щодо розвитку вмінь встановлювати зв'язки з іменниками, визначати в тексті слова-ознаки предметів (прикметників) з протилежним значенням, не вживаючи термінів.

Для початку роботи можна запропонувати учням великий поштовий "мудрий" конверт, який надійшов поштою на шкільну адресу саме для другокласників. Із слів, що в конверті, потрібно скласти прислів'я.

1. *З, виростає, маленького, дерево, насіннячка, велике.* (З маленького насіннячка виростає велике дерево).

2. *Мала, безділля, праця, краще велике, за.* (Мала праця краще за велике безділля).

– Як ви розумієте утворені прислів'я? Чому цей поштовий конверт "мудрий"? Запишіть парами слова-ознаки з кожного речення. Поставте питання до кожного з прикметників.

Виконуючи завдання вправи № 334, у якій дібрано предмети з протилежними ознаками, учні порівнюють предмети за однією ознакою, добирають необхідні слова-ознаки, обґрунтовують свій вибір.

Вправою № 335 автори пропонують замінити в поданому тексті прикметники протилежними за значенням і порівняти обидва тексти, не пропонуючи допоміжних слів з довідки. Учні поступово замінюють відомі слова-ознаки на протилежні, записують отриманий текст у зошити. В уяві дітей постають дві абсолютно різні картини: старого низенького будинку з невеличкими темними віконцями, покинутого саду зі старими деревами і нового просторого з великими світлими вікнами, навколо будинку – квітучий молодий сад. Ці два тексти не просто викликають різні образи в уяві дітей, а й різні почуття: похмурі, пригнічені зникають, а натомість з'являються радісні, піднесені (для підсилення контрасту доцільно показати дітям ці два зображення). Виконуючи вправу, учні виявляють самостійність, надалі обґрунтовують свій вибір, використовують проаналізовані й зрозумілі образи в усній розповіді, у письмових переказах і творах.

На цьому етапі учні одержали тільки початкові відомості про прикметник. У процесі подальшого вивчення цієї частини мови вони засвоюють й інші ознаки прикметника (зміну за родами і відмінками в поєднанні з іменниками). Одночасно формується вміння правильно вживати в усному і писемному мовленні багатозначні прикметники, добирати синонімічні та антонімічні ознаки предметів.

Процес формування граматичних понять, пов'язаних із прикметником, необхідно супроводжувати навчанням учнів абстрагуватися від лексичного значення конкретних слів – назв ознак предметів, узагальнювати (синтезувати) набуті знання, застосування яких у мовленні і є головною метою навчання.

Доречним буде використання на уроках роздаткового матеріалу для складання невеличких творів-описів, зокрема карток із зображенням предметних чи сюжетних малюнків. Допоміжні питання сприяють послідовному викладенню думок:

1. Яку квітку зображено на малюнку?
2. Коли вона цвіте?
3. Які в неї пелюстки, колір, стебло, листя?

Гра "Знайди зайве".

– Серед поданих слів-ознак предметів знайдіть прикметники, що вказують на невластиву предметом ознаку, поясніть свої дії:

яблуко – червоне, зелене, жовте, смугасте, червонобоке, кругле, видовжене, запашне, солодке, кисле, гірке, соковите (гірке);

груша – червона, зелена, жовта, кругла, видовжена, соковита, терпка, солодка, кисла, медова (терпка).

– Доберіть до виокремлених слів-ознак іменники.

Виконуючи запропоновані вправи, учні збагачують свій словник, готуються до чіткого, недвозначного вживання слів у процесі побудови зв'язних висловлювань різних типів.

Подальша робота над засвоєнням загального значення прикметника здійснюється шляхом збагачення словника учнів якісними, відносними і присвійними прикметниками (без уживання термінів), спостереження за прямим і переносним значенням прикметників, добору потрібних синонімів (антонімів) і вибору з ряду синонімів (антонімів) точного слова.

Текст вправи № 337 дає змогу вчителю організувати роботу над ним у руслі всіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності: учні сприймають текст на слух (читають в особах, відпрацьовуючи необхідні якості читання), у ході бесіди засвідчують його розуміння, відтворюють його зміст уголос (переказують), записують слово, правопис якого треба запам'ятати, проводять фронтальну словникову роботу, аналізують значення і точність використаних у вправі слів подібних за значенням – *дрібний і мілкий*.

Використання таких вправ допомагає вчителю застосувати цілий комплекс завдань, метою яких є

спостереження і виявлення функціональної ролі прикметників, лексичної чи граматичної категорії в тексті, у структурі зв'язного висловлювання; відбувається залучення учнів до активної роботи над мовним матеріалом, свідомий добір лексико-стилістичних засобів у монологічному мовленні, що сприяє у роботі над переказами і творами-описами тощо.

У процесі закріплення мовних знань необхідно пропонувати завдання, які готують учнів до формування комунікативних умінь: спостереження за функцією прикметників у текстах; конструювання словосполучень і речень; побудова текстів-описів науково-популярного та художнього стилів і цілеспрямоване використання в них прикметників. Подібні завдання сприяють створенню відповідного мовленнєвого середовища і вимагають побудови зв'язаних монологічних висловлювань.

Л і т е р а т у р а

1. *Державний стандарт початкової загальної освіти* // Початкова школа. — 2011. — № 7. — С. 1–9.
2. *Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів* / За наук. ред. М. С. Вашуленка. — К.: Літера ЛТД, 2011. — 364 с.
3. *Микола Вашуленко, Світлана Дубовик. Орієнтовне календарне планування уроків української мови в 2 класі* // Початкова школа. — 2013. — № 6. — С. 34–36.
4. *Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1–4 класи. Українська мова.* (авт. М. С. Вашуленко, К. І. Пономарьова, О. Ю. Прищепа, В. О. Мартиненко, С. О. Караман, Н. І. Лунько). — К.: Видавничий дім "Освіта", 2012. — 392 с.
5. *Лазаренко Н. Збагачення словника молодших школярів прикметниками* // Початкова школа. — 1999. — № 1. — С. 14–17, 15.
6. *Українська мова: підручн. для 2 кл.* / М. С. Вашуленко, С. Г. Дубовик. — К.: Видавничий дім "Освіта", 2012. — 160 с. : іл.
7. *Електронний ресурс* http://ovochi-lenysya.blogspot.com/2011/08/blog-post_23.html